

A TÖRTÉNETI STATISZTIKAI HELYSÉGNÉVTÁRAK ÉS A TÉRSÉGI SZEMLÉLET

DR. KOVACSICS JÓZSEF

A tanulmány Magyarország 19 megyéjéről a Központi Statisztikai Hivatal által kiadott történeti statisztikai helységnévtárak¹ tartalmát a Győr-Moson-Sopron megyei kötet alapján mutatja be. A szerző végigkíséri a megye területi, népességi és közigazgatási viszonyainak alakulását az Árpád-kortól napjainkig. Különös súlyt helyez a Trianon után megszűnt Moson megye és az 1950-ig önállóan létezett Sopron megye bemutatására, az Ausztriához, illetve Csehszlovákiához csatolt községek nemzetiségi viszonyainak ismertetésére.

Miután bemutatta a mai Győr-Moson-Sopron megye kialakulását, azokkal a tanulságokkal foglalkozik, amelyek a területátcsatolások, illetve a megyén belüli egyesítések, városokhoz történt csatolások, községegyesítések következtében félreértésre adhatnak okot a statisztikai publikációkban.

A befejező rész a területek elnevezéseit érinti. Így a nemzetiségi elnevezésekkel, a lakott helyek elnevezéseivel és a török időkben elpusztult falvak emlékei megörökítésének jövőbeni feladataival foglalkozik. Megállapítja, hogy a helynevekre vonatkozó nyilvántartás ún. alapnyilvántartás gondozása mind a gyakorlat, mind a tudományok szempontjából fontos.

TÁRGYSZÓ: Történeti helységnévtár. Területi statisztika. Településföldrajz.

A közigazgatási egységek fejlődésének és fejlettségének, társadalmi, gazdasági viszonyaiknak a feltárása bonyolult feladat. Talán legszembetűnőbbben az jelzi a kérdés bonyolultságát, hogy azokat az információkat és fogalmakat, amelyekkel az igazgatás területi szervei dolgoznak, a különböző tudományokban másként értelmezik. Az urbanisztika és a településföldrajz a településeket vizsgálja, a hagyományos statisztikai mérés, a tízevenkénti népszámlálást kivéve, a közigazgatási egységekig hatol le. A település földrajzi fogalom, a község és a város jogi fogalom. Településen az embereket a maguk lakóhelyével és szűkebb értelemben vett életterével, földrajzi környezetével együtt értjük. A település tehát házak, építmények jelenlétét tételezi fel. Lehet, hogy az építmény szolgálati szerepet is betölt (például őrház, hajókikötő, laktanya stb.). Több egymás mellé épült ház utcát vagy utcákat alkot. Az utcákból álló települést nevezi a földrajz falunak, illetőleg városnak.

¹ Magyarország Történeti Statisztikai Helységnévtára. Kiadta a Központi Statisztikai Hivatal. A megyék szerint elkészült kutatás első kötete (Heves megye) 1991-ben jelent meg. A 19. kötet (Győr-Moson-Sopron) 2002-ben. A kutatást az OTKA, Pest megye kötetének elkészítését a megye önkormányzata is támogatta. A kiadványsorozat szerkesztője hálás köszönetét fejezi ki a Történeti Statisztikai Helységnévtár szerkesztésében közreműködő munkatársaknak, külön is kiemelve *Kigyósi Attilának* és *Madaras Gyulának* a szerkesztés során végzett munkáját.

A KIADVÁNYSOROZAT ELŐZMÉNYEI

A településhálózat területi egységeinek a méretezése, a községi és a városi centrumok kijelölése, mindmégannyi statisztikai, demográfiai szempont figyelembevételét teszi szükségessé. Elég ha a népességszámra, a családok számára, az ipartelepítés kapcsán jelentkező kommunális és munkaerő-problémákra utalunk. A közintézmények, a kereskedelmi és szolgáltató létesítmények méretezése ugyancsak statisztikai paraméterek alapján történik. Ezt a fontos szerepet ismerték fel a statisztikai szolgálat szakemberei már a statisztika korai, államtudományi időszakában. Államtudományt művelő statisztikusaink közül *Schwartner Márton* munkássága bizonyíték arra, hogy a statisztika milyen fontos szerepet tölt be az állam életében. „A statisztikának nagy az elméleti haszna, de még nagyobb a gyakorlati haszna, mert segítségével tudunk helyesen ítélni és cselekedni. A statisztika – írja *Jurjevich* a zágrábi, majd a budapesti egyetem tanára – nagyobb mértékben az élet tanítómestere, mint a történelem. Különösen szükséges azoknak, akik kormányoznak, már Cícero mondta: est senatori necessarium, nosse republicam” (azaz a szenátor-nak szükségeltetik ismerni a köztársaságot <a szerk.>). (*Jurjevich*; 1825)

Hazánkban a reformkort és a kiegyezést követő gyakorlati statisztikusok sikeres munkássága is jól tükrözi tudományunk szerepét az állami életben. A reformkorban, majd a kiegyezés utáni időszakban különös jelentőséggel bírtak az országleírások megyei monográfiák és a helységnévtárak. Ezek között *Fényes Elek* Geográfiai Szótára, *Keleti Károly* ilyen irányú tervei és munkássága és *Kőrösy József* megyei monográfiái, később *Jekelfalussy József* és *Buday László* munkásságában emelkedik ki a települések adatainak rendszerezésének és publikálásának fontossága.

Az első, 1873. évi helységnévtár *Keleti Károly* előszavával, jeles szerkesztőgárda munkájának eredményeként jelent meg. Az 1882. évi helységnévtárat *Kollerffy Mihály* tanácsossal együtt *Jekelfalussy* szerkesztette. Az 1892. évi, az 1895. és az 1898. évi helységnévtár is *Jekelfalussy József* igazgatása idején jelent meg.² Kiemelendőnek tartom azt a körülményt, hogy a *Jekelfalussy* igazgatósága idején és irányításával készült helységnévtárak nemcsak a szorosan vett népességi adatokat, hanem 1895-től az állami anyakönyvi adatokat és a közigazgatási beosztást is közölték, továbbá a szakigazgatási beosztásra, így a pénzügyi, kereskedelmi, honvédelmi területi beosztásra vonatkozó adatokat is tartalmazták. Csak évtizedekkel később váltak önálló kiadvánnyá az úgynevezett Tiszti cím- és névtárak, melyek létrehozását már *Fényes Elek* is tervezte. Ez a kiadvány ugyancsak igen hasznos tájékoztatást nyújtott a közigazgatásról és az ott dolgozó tisztviselőkről is. (1945 után az utóbbi kiadványok teljesen megszűntek, pedig nélkülözhetetlen szerepet töltenének be a tájékoztatásban.)

Jekelfalussy helységnévtár-szerkesztői tevékenységének van egy sajátos hozadéka is, mégpedig az, hogy az 1880. évi népszámlálás teljes községi anyaga az 1892. évi helységnévtárban jelent meg. Ez a helységnévtár a népességszám mellett a községek lakosságának anyanyelvi és vallási megoszlását is tartalmazza. Érdemes megemlítenem, hogy az 1895. évi helységnévtárban a nemzetiségek által használt város- és falunevek is megtalálhatók.

² Lásd *Orlicsek* (1964. 519–530. old.) A tanulmány 9. lábjegyzetében a következő olvasható: „A századfordulóig megjelent 7 helységnévtár (megjelenési éve: 1873, 1877, 1882, 1888, 1892, 1895 és 1898) a századforduló és az első világháború között négy kiadás (1900, 1902, 1907 és 1913), majd a felszabadulásig további 6 kötet (1922, 1926, 1933, 1937, 1941 és 1944), ...”. I.m. 525. old.

1996-ban, a magyar államiság ezeréves fennállásának ünneplése alkalmából felmerült, hogy készüljön a mai 19 megyéről (és Budapestről) olyan történeti helységnévtár, amely áttekintést ad a megyék kialakulásáról, a településekről. Tartalmazza a statisztikai forrásokban 1785 óta szereplő falvak (városok) neveinek első említésétől kezdve az összes névalakokat, még a külterületek elnevezéseit, a települések határában levő azonosítható elpusztult (beolvadt) falvakat is. Közöljön adatokat a népesség számáról 1785-től és 1880-tól a nemzetiségi (anyanyelvi) megoszlásáról, súlyt helyezve a trianoni határmegvonás során keletkezett változásokra, továbbá a közigazgatási, szervezeti változásokról, a települések jogállásában és beosztásában történt változásokról, valamint a települések egyházi anyakönyveinek őrzési helyeiről. Ezekben a kutatásokban – statisztikusok, levéltárosok, történészek, közigazgatási szakemberek munkájának eredményeként – mára mind a 19 megye történeti kialakulása, területi változásai nyomon követhetők, továbbá a községi törvénytől (az 1871. évi 20 tv.) a megyén belül a város- és község-hálózat alakulásáig, a községegyesítések, a városhoz csatolások, az új községek alakulása, névváltozásai is megtalálhatók. Mind a 19 megyei kötet névmutatót, térképeket és közigazgatási változásokat bemutató áttekintő táblákat is tartalmaz.

Az egyes megyék kialakulását, területi, népességi és közigazgatási változásait a történeti statisztikai helységnévtár megyei köteteiben mutatjuk be. Így tesszük Győr-Moson-Sopron megye esetében is, de ezúttal külön-külön tárgyaljuk az egykor önálló Moson, Sopron és Győr megyét, visszavezetve történetüket az Árpád-korig. Ugyanis a három történelmi megye tudományos igényű feldolgozása, a sorozat műfajának megfelelően, csak lexikonszerűen történhetett.

GYŐR-MOSON-SOPRON MEGYE KIALAKULÁSA

A Trianonig három önálló Győr, Moson és Sopron megye Árpád-korig visszanyúló történetének bemutatását csak a történeti múltba visszatekintve lehetett elvégezni oly módon, hogy a vármegyék történetét lexikális rövideggel külön-külön is feldolgoztuk önállóságuk elvesztéséig.

Mindhárom megye jelentős szerepet játszott a magyar történelemben. Kialakulásuk a honfoglalás idejére nyúlik vissza. Önálló megnevezésük, egyben közigazgatási önállóságuk részben területüknek a trianoni békeszerződés nyomán bekövetkezett szétszakítottasága következtében, részben az ezt követő közigazgatási változások folytán sokat változott s így a róluk szóló információk is csak akkor követhetők nyomon, ha áttekintjük, miként alakult ki a terület- és névváltozások után több történeti vármegyéből a ma létező Győr-Moson-Sopron megye.

Moson megye

Moson vármegye 1923-ig létezett saját határai között (1920 után csonka megyeként). Az 1923 és 1945 közötti években Győr-Moson és Pozsony közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegye, majd 1945 és 1950 között, névváltozás után, Győr-Moson vármegye részeként működött. 1950 után Sopron megyével egyesítve Győr-Sopron megye, majd 1990-től névváltozás után Győr-Moson-Sopron megye része.

Moson vármegyét már az Árpádok alatt említik az oklevelek (Györffy; 1987). Moson település első említése 1046-ban történt. Salamon királynak (1052–1087/88) a freisingeni püspökség részére kiadott adománylevele tanúsítja, hogy az adományozott püspökség a mosoni vár megerősítéséhez köteles hozzájárulni. Az itt szerveződött várispánság székhelye Moson volt. A határvédelem erősítésére királyaink oroszokat és besenyőket telepítettek le. A vár – *Bél Mátyás* szerint – az ún. Königsberg-királyi domb nevű magaslaton állhatott és Ottokár cseh király 1271. évi hadjárata során elpusztult (*Bél*; 1777).

A vármegye az Öreg- (Nagy-) Duna és a Mosoni Duna által körülvelt terület, a Szigetköz; a Csallóközben levő Csiliz-patak és az Öreg-Duna által határolt terület, a Csilizköz; a Lajta patak, a Fertő-tó, a Rába, a Rábca és a Mosoni Duna által határolt terület, a Tóköz; valamint a Kis-Alföld északi területén alakult ki. A vármegye határa a XVIII. század közepéig – amint azt ugyancsak Béla Mátyás Moson megyére vonatkozó leírásából ismerjük – csak kismértékben változott. 1773 és 1808 között két járása volt, a Lajtán inneni és a Lajtán túli járás. II. József közigazgatási reformja keretében 1785 és 1790 között Moson vármegye területe Győr vármegye területével volt összekapcsolva, de a király halálával a rendelkezést hatálytalanították. Az 1802. XIII. tc. Ilmic falut Sopron vármegyétől Moson vármegyéhez csatolta. A pozsonyi káptalannak a Mosonból átcsatolt Pócsfalu (Flanschendorf) nevű pusztáját már 1850-ben Pozsony vármegye Pozsony-ligetfalu községével egyesítették.

A nemesi vármegye átalakításáról az 1848. évi XVI. tc. rendelkezett. A szabadságharc leverése után Moson vármegyét a Soproni Kerülethez osztották be és járási főbiztos irányította. 1860 után ismét önálló Moson vármegye, az 1860. X. 20-án kelt Októberi Diploma visszaállította az 1847-es közjogi állapotokat, így a magyar Kancelláriát és Helytartótanácsot is, egyben a vármegye önkormányzatát. Székhelye Magyaróvár lett (*Major*; 1878).

1850 és 1860 között Moson vármegye déli területe Győr vármegyéhez tartozott. 1860 után ismét Moson vármegye, három járással. A vármegye határait Trianonig az 1884. évi VII. törvény cikk állapította meg. Ekkor Pozsony vármegyétől hét községet csatoltak Moson vármegyéhez. Ezek: Darnó, Kiliti, Kis-Bodak, Lipót, Püski, Remete és Zselyi.

1720-ban *Acsády Ignác* 5667 adózója alapján 35 054 főre tette a vármegye népességét, mely 1870-ben 81 370 fő, 1880-ban pedig 85 961 fő volt, ami 5,6 százalékos növekedést jelentett. A tényleges szaporodás ilyen arányát jelentősen befolyásolta az Amerikába történt kivándorlás. Az 1885. év végéig a megye 2960 lakosa hagyta el az országot.

A vármegye területe 1910-ben 1989 négyzetkilométer, (345 613 kh). Népessége ekkor 94 479 fő. Járásai közül 1920-ban a Nezsideri járásban 19, a Rajkai járásban 14, míg a Magyaróvári járásban 24 község volt.³

A vármegye három nemzetiség lakóhelye volt. A legnagyobb részt, 63,8 százalékot a német anyanyelvűek (55 001 fő) képviseltek, 20,1 százalékot a magyarság (17 336 fő), míg a horvátok aránya 9,8 százalékot (8466 fő) tett ki. Magyaróvárhoz csatolták 1904-ben Lucsony kisközséget.

A trianoni békediktátum, illetve az azt becikkelyező 1921. évi XXXIII. tc. értelmében 1921. november végére Moson vármegye területének nagy része Ausztriához került. El-

³ Moson vármegye településneveinek törzskönyvezése a következő változásokat eredményezte (törzskönyvezett névalak-korábbi név): Dunakiliti–Kiliti, Dunaremete–Remete, Máriakálnok–Kálnok, Mosondarnó–Darnó, Mosonszentjános–Szent-János, Mosonszentmiklós–Szent-Miklós, Mosonszentpéter–Szent-Péter, Mosonszolnok–Szolnok, Zseli–Zselyi, Zselyi.

csatolták a teljes Nezsideri járást 19 községgel. Ezek: Barátudvar, Boldogasszony, Császárkőbánya, Féltorony, Gálos, Illmicz, Királyhida, Lajtafalu, Mosonbánfalva, Mosonszentandrás, Mosonújfalú, Nezsider, Nyulas, Pándorfalu, Pátfalú, Pomogy, Sásony, Valla és Védeny. A rajkai járásból 7 községet csatoltak el. Ezek: Köpcsény, Lajtakáta, Lajtakörtvélyes, Miklóshalma, Nemesvölgy, Németjáfalu, Zurány. A Magyaróvári járásból két községet, ezek Mosontarcsa és Mosontétény.

1. tábla

Moson vármegye népességének megoszlása anyanyelv szerint 1880–1920*

Év	Népesség	Ebből							
		magyar	német	szlovák	román	ruthén	horvát	szerb	egyéb
Trianon előtti terület									
1880									
fő	81 370	12 991	54 957	463	2	-	8 464	-	4 993
százalék	100,0	16,0	67,5	0,6	..	-	10,4	-	6,1
1890									
fő	85 050	20 787	54 729	493	2	1	8 424	4	610
százalék	100,0	24,4	64,3	0,6	9,9	..	0,7
1900									
fő	89 714	25 991	54 503	589	21	1	8 017	3	584
százalék	100,0	29,0	60,8	0,7	8,9	..	0,7
1910									
fő	94 479	33 006	51 997	735	5	7	8 123	2	604
százalék	100,0	34,9	55,0	0,8	8,6	..	0,6
Trianoni terület									
1920									
fő	53 227	29 117	20 734	220	8	1	2 961	20	166
százalék	100,0	54,7	39,0	0,4	5,6	..	0,3
Elcsatolt terület									
1920									
fő	48 418	6 930	35 764	258	30	1	5 186	4	245
százalék	100,0	14,3	73,9	0,5	0,1	..	10,7	..	0,5

* 1920 után Győr-Moson és Pozsony k.e.e. (közigazgatásilag egyelőre egyesített) vármegye adataiban található Moson vármegye adatai.

Az akkor Csehszlovákiához csatolt, Pozsony vármegyéhez tartozó községek Magyarországon maradt, a dunai szigeteken fekvő külterületeiből az 1921. évi 90.689. sz. BM rendelet nyomán három falu alakult. Ezek: Cikolasziget (Vajka elcsatolt község magyarországi külterületeiből, Cikolasziget, Nagysziget, Galambosziget, Nyárossziget, Valamint Süly elcsatolt községhez tartozó Öregsziget); Doborgasziget (az elcsatolt Doborgaz község külterülete); Sérfenyősziget (az elcsatolt Keszölcés magyarországi külterülete).⁴

⁴ A rendelet az ittmaradt Dunaszigeti határrészeket felsorolva ideiglenes körjegyzőség megalakításáról intézkedik, de nem emeli ki a három községnevet. Ezek a 306.205/1927 BM. sz. rendeletben kerülnek megnevezésre, majd az 52.111/1/1930 BM sz. rendelet véglegesíti a már használatban levő neveket. Az 1922. évi helységnévtár címszavainál még mindhárom község „telep” megjelöléssel szerepel.

Ugyancsak Magyarországhoz csatolták a következő külterületeket: Rajkához Nagyszigetet, (az elcsatolt Somorjától) és Gutorszigetet (az elcsatolt Gutortól). Doborgaz, Keszölcés, Süly, Vajka a második bécsi döntés után Komárom megyéhez került visszacsatolásra, ahonnan a második világháború után ismét Csehszlovákiához került.

Az elcsatolt terület 1087 négyzetkilométer, a megye területének 54,7 százaléka. A lélekszámbeli veszteség 46 074 fő (48,8%). A trianoni határok között megmaradt a korábbi 1910. évi 1989 négyzetkilométerből 902 négyzetkilométer (45,3%). A 94 479 lakosból 48 405 fő (51,2%). Az önállóságát veszített megye 1880 és 1920 közötti népességi adatait az 1. tábla alapján tanulmányozhatjuk. Az 1930 és 1950 közötti adatközlések Győr-Moson megyénél már összevonva jelentek meg.

Sopron vármegye

Sopron vármegye 1950-ig saját határai között létezett (1920-ban területe egy részét szintén elvesztette); 1950 után Győr-Moson vármegyével egyesítve Győr-Sopron megye, majd az 1990. évi névváltozás után Győr-Moson-Sopron megye része lett.

Már a rómaiak idején népes községek voltak Sopron környékén. Az Árpádok alatt épültek ki várai: Kismarton, Nagymarton, Szarvkő, Fraknó, Kabold, Kapuvár, Lánzsér, Locsmánd. Locsmánd vidéke külön várispánságot alkotott. A határszéli vármegye sok háborúskodásnak volt a színhelye, a határvédelemben fontos szerepet játszó várai és ezek határokon átnyúló fennhatóságú területei miatt is. A megye és az osztrák oligarchák között egészen a pozsonyi békéig, 1491-ig tartott a birtokper. A Sopron vármegyei várak egy része, így Fraknó, Kabold, Kismarton is a császár tulajdonában maradtak 130 évig. *Esterházy Miklós* 1626-ban kapott örökadományt Fraknóra és Kismartonra, és így került vissza Trianonig Magyarországra a két jelentős vár.

A vármegye területén több hiteles hely volt, ezek közül Zsigmond király idejében Csorna országos jelentőségű, hiteles hely lett. A megye teljes betelepülése, az örvidék kialakulásával párhuzamosan, eltartott a XI. század végéig. Határai Trianonig jelentősebben nem változtak, eltekintve attól, hogy az 1491. évi békeszerződés értelmében zálogként kétszer is osztrák kézre került. Egyes települések csak a XVII. század első felében kerültek vissza. Sopron vármegyének volt a XIX. század elejéig egy Moson megyébe benyúló területe – ez a Fertő-tó délkeleti oldalán Illmic falunak egy határrésze –, melyet az 1802. évi XIII. tc. Moson megyének ítelt.

Ami a vármegye népességét illeti, a történeti források a besenyőket említik, akik a határvédelemben játszottak fontos szerepet, várnépeik jórészt magyarok. Az Árpádok alatt megkezdődött a németek betelepülése is, és a XIII–XIV. században folytatódott.

1491 és 1626 között több Sopron megyei település mint zálogbirtok Ausztriához tartozott. Fraknó 1622-ben, Kismarton 1655-ben került Ausztriától végleg vissza Sopron vármegyéhez. A XVI. században három birtokosnak 100 portán felüli birtoka volt. A legnagyobb közülük *Nádasdy Tamás* országbíró, későbbi nádor, a 34 helységben fekvő 411 portájával. A nagybirtokosok között volt *Bakyth Péter* királyi kapitány, *Mária* királynő, mint a magyaróvári uradalom úrnője, aki Ruszt városának is tulajdonosa volt, *Teuffel Erasmus* községi kapitány és mások. A török idők után elsősorban Esterházy Miklós herceget kell kiemelni, aki a megye úrbéres népességének 67,3 százalékaival rendelkezett. Fraknó várkastélyát 1622-ben építtette. Sopron vármegyében 11 uradalma volt, ez az úrbérrendezéskor 208

községet érintett. 46 nemesi falu közül 24-ben voltak úrbéresek, a többi nemesi települést nem írták össze. Sopron vármegyében 1551-ben 148 helységet írtak össze.

Bél Mátyás a megye öt járásában 25 városban és 207 faluban jelöli meg a településeinek a számát (*Bél*; 1777). Acsády Ignác az 1715/20. évi összeírás alapján adózóit 6062 főre teszi, népességét pedig 83 277 főre (*Acsády*; 1896).

Sopron vármegye területéből csak a Rábaköz volt török megszállás alatt tíz éven át, ezért az Újszerzeményi Bizottságnak nem volt jelentős szerepe.

A *Lexicon Locorum* 1773-ban 207 várost tüntet fel, köztük a Sopron, Ruszt és Kismarton szabad királyi városokat (ugyanannyit, mint Bél Mátyás) (*Lexicon Locorum...*; 1920). Elterjedt nyelvként 120 településen a magyart, 79-en a németet, 32 helységben a horvátot és 1 településen a szlavon nyelvet tünteti fel. Földrajzi fekvésének megfelelő neveken jelöli a vármegye járásait.

A XVIII. század közepének népességét a Mária Terézia úrbérrendezésével foglalkozó levéltári kötet 132 496 főre becsüli (*Felhő*; 1970), ötös családlétszámot feltételezve, 93 670 úrbéres és a rendezésből kimaradt lakosság (ez mintegy 30 százaléka az összlakosságnak) alapján. A 18 évvel később 1785-ben, II. József által elrendelt népszámlálás 158 868 lakost talált Sopron megyében. Ekkor Sopron – a tíz kerületre osztott Magyarország – egyik kerületi központja lett, így jelentősége megnőtt (*Thirring*; 1939). A Bach-korszak Kismarton és Ruszt önállóságát megszüntette, de 1860 és 1876 között ismét önállóak, majd az 1876. évi XX. törvény mindkettőt újra a megye alá rendelte. Sopron város ekkor már megyeszékhely lett.

Nagy Lajos három királyi városnak (Sopron, Ruszt, Kismarton) 37 oppidumnak és 202 falunak az adatait sorolja fel. Sopron lakosságát 12 501 főre teszi (*Nagy*; 1828).

Fényes Elek Sopron megye közigazgatási felosztásáról azt írja, hogy van 3 szabad királyi városa, 38 mezővárosa, ezek közül 15 magyar, 18 német, 3 horvát 1 horvát-magyar és 1 német-horvát. Falvainak száma 199. Közülük 105 magyar, 59 német, 26 horvát, 3 német-horvát, 2 magyar-német, 1 magyar-horvát. Népessége 194 734 lélek. Nyelvükre nézve: 83 678 magyar, 78 104 német, 27 046 horvát, 5886 zsidó, 20 görög (*Fényes*; 1836. 250. old.).

1836-ban öt szolgabírói járás volt. Ezek a Soproni alsó, a Soproni felső, a Répce-melléki, a Rábaközi alsó és a Rábaközi felső járás. A XIX. század végén 7 szolgabírói járás volt a megyében. Ezek: a Csepregi, a Csornai, a Felsőpulyai, a Kapuvári, a Kismartoni, a Nagymartoni és a Soproni járás. Sopron szabad királyi város (szkv) mellett Kismarton és Nagymarton rendezett tanácsú város (rtv) volt. A vármegye községeinek a száma 233, ebből 24 nagyközség és 209 kisközség. Az állami anyakönyvi hivatalok száma 93.

A következőkben bemutatjuk a községek számát, népességüket és a nemzetiség szerinti megoszlást: a lakosok száma 1870-ben 230 054; 1880-ban 245 787; 1890-ben 259 602 volt (*Thirring*; 1931). Népsűrűsége 73,3 fő/négyzetkilométer. Lakói közül 1890-ben 122 334 magyar (47,1%), 105 043 német (40,5%), 30 160 horvát (11,5%), e mellett 349 fő a tót (szlovák) és 181 fő az egyéb nemzetiségű.⁵

⁵ Sopron vármegye településneveinek törzskönyvezése során, 1906-ban, az alábbi változások történtek (törzskönyvezett névalak–korábbi név): Alsózpor–Alsószipor, Babót–Babót–Ordód (Ordód Babót), Fertőboz–Boz, Fertőendréd–Endréd, Fertőhomok–Homok, Fertőrákos–Rákos, Fertőszéplak–Széplak, Fertőszergény–Szergény, Jobaháza–Jobbaháza, Kisgógánfa–Gógánfa, Lövő–Németlövő, Magyarkeresztúr–Tótkeresztúr, Nagylózs–Lózs–Lős, Peresztég–Németperesztég, Petőháza–Petőház, Rábakeczől–Keczől, Rábasebes–Sebes, Rábaszentandrás–Szent-András, Rábaszovát–Szovát, Rábatamási–Tamási, Répcecsásford–Csásford, Répcejánosfa–Jánosfa, Sopronbánfalva–Bánfalva, Sopronhorpács–Horpács, Sopronkövesd–Kövesd, Sopronnémeti–Németi, Sopronszécsény–Szécsény, Szil–Szill, Sopron–Szill, Vitnyéd–Vittnyéd.

A következő illusztráció bemutatja néhány elcsatolt település névváltoztatásáról szóló értesítést.

1. ábra. Hivatalos értesítés egyes települések törzskönyvezéskor történt névváltozásáról

Sopronvármegye közigazgatásának 3/18. gy. 3256. sz. illetőleg 23/18. gy. 20101. számú határozata és a nagyméltóságú magyar királyi belügyminiszteri immak. helyi hó 16. án kelt 5854/18. számú engedélye alapján a Sopronvármegyei Nagy-Barom község neve "Kabar-Báránd" Kis-Barom "Barisfalva" Blugrabon "Almoct" Kalchovits "Mészverom" Klastrom "Borsmonostor" Kuterics "Kismestelek" Okca "Okca" Weingrabon "Borosd" Lindgraben " " "Sopron-Hársfalva" és Kijófal " " "Sopron-Ujlaki-ra" változtatott meg.

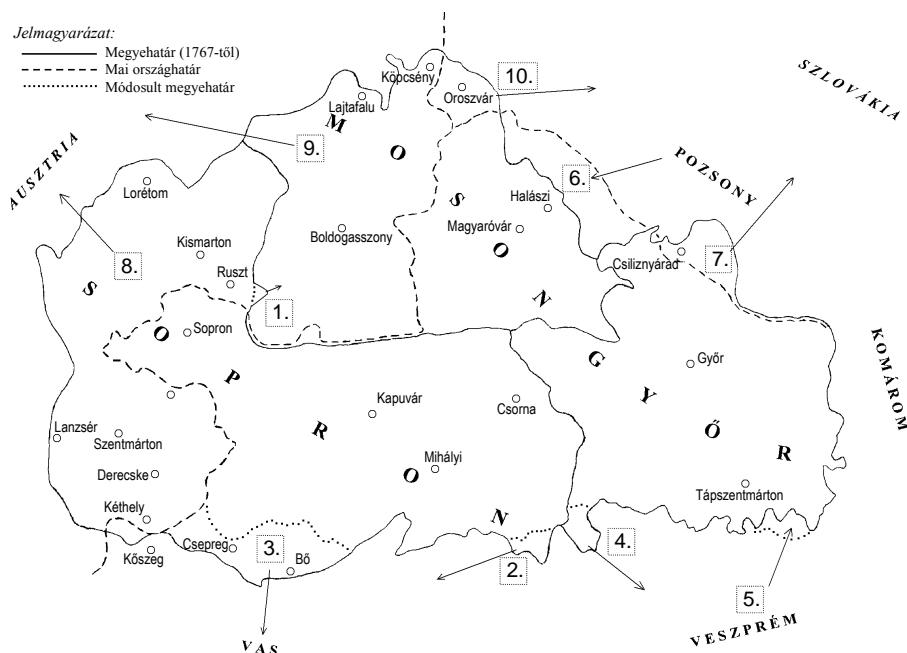
Mivel van bizonyos Címzet hivatalos közléssel szives tudomás és megfelelő intézkedés véget azon megjegyzéssel értesíteni, hogy az új elnevezések

1895. évi január hó 1. én lépnek életbe, egyúttal pedig kérem, hogy ezen időtől kezdve minden oly beadvánnyal, mely az illető községet az új helyett a régi elnevezéssel illetni hivatalból viszonyításban sziveskedjék. Sopron, 1894. évi július hó 30. án.

A XIX. század végén nagy közigazgatási reformok történtek. Az 1871. évi XVIII. tc.-kel létrehozták a kisközség és nagyközség, valamint a körjegyzőség fogalmát, rendezték a helyneveket. Ettől kezdve most már folyamatosan – egészen 1950-ig, az önálló Sopron vármegye megszűnéséig – nyomon tudjuk követni a közigazgatási változásokat.

2. ábra A mai Győr-Moson-Sopron megye kialakulása a történeti vármegyék területéből

Megyék közötti átszatelések: 1. 1802-ben Sopron vármegyéből Illmitz Moson vármegyéhez; 2. 1850 és 1860 közötti időpontban Vas megyéhez: Léka, Várkesző, Egyházaskesző; 3. 1950-ben Vas megyéhez: Csepreg, Bük, Bő, Chernelháza (Charnelháza és Damonya), Iklanberény, Horvátzsidány, Kiszsídány, Lócs, Nagygeresd, Nemesládony, Mesterháza, Olmód, Peresznye, Sajtoskál, Simaság (Felsőág, Simaháza), Tompaládony, (Berekalja, Tompaháza és Pórládony); 4. 1950-ben Veszprém megyéhez: Malomsok (Ómalomsok és Újmalomsok); 5. 1999-ben Veszprém megyétől: Bakonypeterd és Lázi.

Országhatárt érintő változások: 1. 1884-ben Pozsony vm.-től: Darnó, Kiliti, Remete, Kisbodak, Lipót, Püski, Zselyi, valamint 1920-ban Pozsony vm.-től Szlovákiához (Csehszlovákiához) csatolt települések itt maradt külterületei (A külterületek felsorolását lásd Doborgazsziget, Cikolasziget, Sérfenyősziget községek címszavainál); 2. 1918-ban Komárom vármegyéhez, onnan 1920-ban Szlovákiához (Csehszlovákiához): Balony, Csiliznyárad, Csilizpatak, Csilizradvány, Kulcsod, Medve, Szap; 3. 1920-ban Ausztriához került: Lórétom, Kismarton, Ruszt, Lanszér, Szentmárton, Derecske, Kéthely, Köpcseny, Lajtafalu, Boldogasszony; 4. 1947-ben Szlovákiához (Csehszlovákiához) került: Dunacsún, Horvátjárfa, Oroszvár.

Egyéb csatolások: 1950-ben Vas megyétől Kemenesszentpétert a megyéhez csatolták, majd 1954-ben Veszprém megyéhez került; 1954-ben a megyéből Veszprém megyébe került, majd onnan 1992-ben visszacsatolták Csikvándot, Gyarmatot és Szerecsényt.

1850 és 1860 között Sopron vármegyétől Vas vármegyéhez csatolták Léka, Egyházaskesző és Várkesző községeket.

Az 1920 utáni községegyesítések a következők: 1850 és 1860 között Babót községhez Ordód községet; 1871-ben Berekalja és Tompaháza községek Berektompaháza néven egyesültek; 1886-ban Felsőpásztorihoz csatolták Alsópásztori pusztát, így annak neve Alsó- és Felső-Pásztori névre változott; 1892-ben Nagycenk nagyközséghez csatolták Kiscenk községet.

Győr vármegyéhez csatoltak 1903 és 1908 között 47 katasztrális hold 636 négyszögöl területet, Vas vármegyétől pedig 1913-ban Sopron vármegye különböző községeinek területéhez közel 60 katasztrális hold lakatlan területet csatoltak át.

A trianoni határmegvonás után az Ausztriához csatolt Pomogy község Magyarországon maradt Antaltelephodály és Mexikó-pusztá nevé külterületeit Sarród községhez osztották be, majd 1931-ben Süttör és Kapuvár területéhez kerültek.

A trianoni tárgyalások során Sopron vármegyétől Ausztriához csatolt területet a térképünk megfelelő részéhez csatlakozóan jeleztük (Acsády; 1896).

Sopron vármegye 1920 és 1949 között

Sopron vármegyét a trianoni békeszerződés igen súlyosan érintette. Eredetileg Sopron városát és Sopron megye teljes nyugati felét Ausztriának ítélték. Ideiglenesen 1921 október 4-től november 26-ig Prónay Pál vezetésével „Lajtabánság” néven működött egy magyar államalakulat. A soproni népszavazás (1921. december 14.) eredményeként – mely után Sopron város a „Civitas Fidelissima” címet kapta – Sopron és Ágfalva, Balf, Fertőboz, Fertőrákos, Harka, Kópháza, Nagycenk, Sopronbánfalva 1922-ben visszakерült az anyaországhoz. Ugyanakkor Ólmod községet is Ausztriához csatolták, de 1922-ben újra visszakерült Sopron vármegyéhez.

A trianoni béke előtt Sopron vármegye területe 3127 négyzetkilométer volt, a békeszerződés után 1786 négyzetkilométer lett. Az Ausztriához csatolt Sopron vármegyei 1341 négyzetkilométeres területen a jelenlevő népesség száma 1910-ben 116 392, 1920-ban 120 471 fő. A népsűrűség 1910-ben 86,9 fő/négyzetkilométer, 1920-ban 89,0 fő/négyzetkilométer. A magyarul tudók száma az összes nem magyar ajkú népesség százalékában az 1910. évi 28,2 százalékából 22,6, az 1920. évi 33,0 százalékából 28,4 százalék lett.

2. tábla

Sopron vármegye népességének megoszlása anyanyelv szerint 1880 és 1941 között

Év	Népesség összesen	anyanyelvű							
		Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruthén	Horvát	Szerb	Egyéb
Sopron vármegye									
1880	245 787	109 798	97 677	250	16	2	27 691		10 353
1890	259 602	122 334	105 043	349	12	1	30 160	17	1 686
1900	279 796	136 616	109 369	515	22	4	31 317	12	1 951
1910	283 510	141 011	109 160	397	33	4	31 004	15	1 886 ^{a)}
1920	174 019	139 216	28 485	172	34	7	5 463	18	624 ^{b)}
1930	179 261	147 118	27 053	97	5	0	4 618	6	364 ^{c)}
1941	184 053	154 245	24 704	39	7	131	4 197	7	723
Sopron város									
1880	23 222	4 665	16 425	104	3	2	536		1 487
1890	27 213	8 104	17 390	171	7	0	804	13	724 ^{d)}
1900	33 478	13 540	17 924	279	13	2	946	9	765
1910	33 932	15 022	17 318	184	13	0	781	8	606
1920	35 248	17 166	16 911	85	19	4	733	11	319
1930	35 895	20 317	14 912	56	4	..	357	3	246
1941	42 255	29 103	12 633	18	6	123	205	1	166

(A tábla folytatása a következő oldalon.)

(Folytatás.)

Év	Népesség összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruthén	Horvát	Szerb	Egyéb	
										anyanyelvű
A vármegye Sopron város nélkül										
1880	222 565	105 133	81 252	146	13	-	27 155		8 866	
1890	232 389	114 230	87 653	178	5	1	29 356	4	962 ^{e)}	
1900	246 318	123 076	91 445	236	9	2	30 371	3	1 186 ^{f)}	
1910	249 578	125 989	91 842	213	20	4	30 223	7	1 280	
1920	138 771	122 050	11 574	87	15	3	4 730	7	305	
1930	143 366	126 801	12 141	41	1	..	4 261	3	118	
1941	141 798	125 142	12 071	21	1	8	3 992	6	557	
Elcsatolt terület										
1920	120 471	7 851	84 094	98	8	3	27 598	4	815	

^{a)} Ebből 409 fő cseh-morva, 71 fő vend, 46 fő cigány, 31 fő olasz; ^{b)} Ebből 249 fő cseh-morva, 174 fő cigány, 31 fő vend; ^{c)} Ebből 130 fő cseh-morva, 31 fő cigány; ^{d)} Ebből 20 fő vend; ^{e)} Ebből 17 fő vend; ^{f)} főleg cseh-morvák és lengyelek.

1920 és 1949 között az alábbi községegyesítések, -szétválások, -névváltozások mentek végbe: 1923-ban Garta községet Kapuvárhoz csatolták; 1927-ben Agyagos és Fertőszergény egyesült Agyagosszergény néven; 1928-ban Alsószakony és Felsőszakony Szakony néven egyesült; Alsóporhoz csatolták Makkoshetye községet; Röjtök és Muzsaj Röjtökmuzsaj néven, Káptalanvis és Nemesvis Répcevis néven egyesültek; 1929-ben Nagygeresdhez csatolták Kisgeresdet (ma Vas megye); 1933-ban Kisgógánfát és Dasztfalut Egyházásfaluhoz, Kislédecet pedig Sopronhorpácshoz csatolták; 1936-ban Szilhez csatolták Kistatát; 1939-ben Répcecsáford és Répcejánosfa Csáfordjánosfa néven egyesült; 1941-ben Berektompaháza és Pórládony Tompaládony néven egyesült, majd 1946-ban szétváltak (1950-ben ismét egyesültek); 1947-ben Harka neve Magyarfalva névre változott (majd 1990-től ismét Harka lett).

1950-ben Sopron megye önálló törvényhatósági léte megszűnt. Az 4343/1949/259/MT. számú minisztertanácsi rendelet nyomán hozott 5201/11/II-1/1950/BM. belügyminisztériumi rendelet értelmében 1950. március 16-án Győr-Moson vármegyéből és Sopron vármegyéből megalakult Győr-Sopron megye.

Győr vármegye

Győr vármegye 1923-ig saját határai között létezett. 1923 és 1945 között Győr-Moson és Pozsony k.e.e. (közigazgatásilag egyelőre egyesült) vármegye, majd 1945 és 1949 között a megye nevének megváltoztatása után Győr-Moson vármegye része. 1950 után Sopron megyével egyesítve Győr-Sopron megye, majd az 1990. évi névváltozás után Győr-Moson-Sopron megye része.

Győr vármegye esetében is, mint általában a királyi vármegyéknél, az ispánság és a várszervezet létrehozásához köthető a vármegye kialakulása. A falvak lakói a honfoglalás előtt avarok, szlávok és besenyők. Géza fejedelem idejében már fejedelemségi központ. A honfoglalók 900 táján szállták meg ezt a vidéket. Géza várjobbágyai voltak a vármegye első lakói, akikről feljegyezték, hogy Balony, Barbacs, Borba, Écs, Kapi, Malomsok, Novák, Nyúl, Réti, Ság, Szűz, Tarján nevű falvakban laktak és szolgáltak (*Győrffy*; 1985).

Géza fejedelem 997-ben alapította a pannonhalmi (Szent-Mártonhegyi) apátságot, az első bencés monostort. Fia, I. István, folytatva Géza egyházszerző tevékenységét,

Győrben megalapította a Szent Adalbert egyházat, majd 1083-ban a bakonybéli apátságot, amit a pannonhalmi apátságnak adományozott. Ez azt jelentette, hogy Győr vármegyének (Pannonhalmának) egy enclavéja alakult ki Veszprém megyében. Ez a helyzet a török hódoltság végéig fennállt. Az, hogy a vármegye határa más megye területére is kiterjedt, egészen a XIV. századig nem volt szokatlan dolog. Az is bizonyítható, hogy egyes nagybirtokosok falvaikat érdekeik szerint más megyéhez csatolták.

Győr első ispánját 1177-ben említik. Györffy György 1332 körül 125-re teszi a vármegye Árpád-kori falvainak a számát (Györffy; 1985), Csánki Dezső a Hunyadiak korában pedig 170-re (Csánki–Fekete Nagy; 1894, Fehér; 1874).

Az egyházak alapítása együtt járt megfelelő nagyságú birtok (falu) és a gazdálkodáshoz szükséges szolganép adományozásával. A pannonhalmi apátságnak a tatárjárásig 25 falu volt a birtokában. Történeti demográfiai vonatkozásokban, de a megyetörténet szempontjából is fontos ismereteket nyújt a pannonhalmi apátság alapítólevele, amely tájékoztatást ad az apátság korabeli társadalmi-gazdasági helyzetéről. A pannonhalmi apátságnak 1237 és 1240 között 94 birtoka volt, amit abból az összeírásból ismerünk, melyet Albeus nyitrai főesperes végzett IV. Béla kívánságára. Az összeírás tartalmazza a foglalkoztatottak számát és a háztartások adatait is. Az apátságnak Alsok faluban (Szentmárton) 57 szőlőművese, 4 harangozója és 2 kovácsa lakott. A tényleges uradalmi központ Nyalka (Himod) faluban volt, 193 háznéppel. Vének faluban 70 halászt írtak össze. Perecsén 38, Ilokon 33, Zászlón 30, Nyúl faluban és Tarjánban 30-30 volt a családok száma (Kovacsics; 1997).

A tatárjáráskor elnéptelenedett vidékre németek költöztek. A nemesi vármegye keretei a XIII. század végére alakultak ki. 1594-ben török kézre került, 1598-ban foglalták vissza a német és a magyar csapatok. 1683-ban a Bécs ellen vonuló török-tatár hadak pusztították 1854–1860-ban pedig a Soproni koronakerület része lett.

Az egyházi birtok egészen a nemesi vármegye kialakulásáig fontos tényező volt a megye életében, mivel a világi birtokosokkal (Apor, Héder, Osli, Gúth-Keled) szemben, az egyházi birtokosoknál a törökök kiűzése után a birtokok tulajdonjogában nem következtek be olyan alapvető változások, mint a világi tulajdonosoknál. Idővel a király és az egyházak tulajdonában levő vármegyében több oligarcha szerzett nemességet, akik igyekeztek magukat kivonni az ispán fennhatósága alól. Ez a folyamat a főnemesek érdekeinek megfelelően vezetett a nemesi vármegye kialakulásához, amelyben a megyehatár állandóságának a védelme is egyre nagyobb szerepet játszott. Az 1500. évi IV. tc. már intézkedik a megyéktől elcsatolt területek visszacsatolásáról (Restitutio integrum). A törvény szándéka ellenére több megyében találkozunk még a XVIII. században is a megyehatárok módosításáról szóló vitákkal. Ilyen enclavé nemcsak Győr, hanem más vármegyékben is volt. A legtöbb ilyen vitás, illetve visszas esetet csak az 1896. évi XXII. tc. rendezte.

A török hódoltság másfél évszázada Győr vármegyében is nagy pusztulással járt. Győr város 1594-ben esett el. Lengyel Alfréd 77 elpusztult falu történetét írja meg és 42 elpusztult jelentéktelenebb helységnevet említ (Lengyel; 1944). A pusztítás mértékét jól kifejezi az egyházi összeírás 1696. évi adata, mely szerint mindössze 35 település volt lakott. Benépesülésük részben az elmenekült lakosság visszatérése, részben új telepések érkezésével kezdődik meg. Bél Mátyás, a török hódoltság utáni Magyarország legkiválóbb államtudományi szakértője 77-re tette a falvak számát. Városként csupán Győrt em-

líti, mely a XVII. század elején már kiváltságos mezőváros, 1743 óta szabad királyi város volt. Járásai: a Tóközi, a Pusztai, a Szigetközi járás.

A XVIII. század folyamán Győr vármegye is kapott új telepéseket. Így Csanakra, Gyarmatra, Gyírmótra, Kisbarátiba, Koroncóra, Medvére, Ötvenybe, Sövényházára, Tét és Vámos faluba német telepések jöttek.

A vármegye török uralom utáni helyzetét jellemezve *Acsády Ignác* munkájában felsorolja városait, faluit, adózó jobbágy- és zsellérségségét. 1715-ben 2616, 1720-ban 2962 adózót írtak össze. Számukat a kihagyottak miatt Acsády 4896-ra becsülte. Így az adóköteles népességet 29 376 főre, a kihagyottakat 1185 főre, Győr vármegye népességét pedig 30 561 főre becsülte (*Acsády*; 1896).

A XVIII. század közepének viszonyairól az úrbérrendezés adatai nyújtanak tájékoztatást. A rendezés során 1 mezőváros, 66 falu és 1 kuriális község kapott urbáriumot. Az úrbéres népesség száma 27 500 fő volt. Ennek ötszörösét számolják össznépességként. Az 1773. évi *Lexicon Locorum* Acsádyval megegyezően összesen 77 falut említ, ebből 71 faluban a magyar, 5-ben a horvát, 1 faluban a szlapon, és ugyancsak 1 faluban a horvát-magyar nyelv volt az uralkodó.

Győr vármegye határai: északon Pozsony vármegye, keleti részén Komárom vármegye, délről Veszprém vármegye, nyugatról Moson vármegye és Sopron vármegye, valamint a Duna-Rába-Rábca és Marcal folyók.

Egyes Győr megyére vonatkozó források említést tesznek a XVIII. század végi járásairól, így a Sokoróaljai, a Tóközi, valamint a Szigetközi járások mellett a Csilizközi kerületről is (*Gecsényi*; 1978, *Bak*; 2000).

1785-ben a II. József uralkodása alatt végrehajtott első magyarországi népszámlálásban 74 431 fő volt a vármegye népessége, ebből Győr városban 13 431 fő lakott. A XVIII. század vége nemcsak a népszámlálás miatt érdemel említést, hanem II. Józsefnek az országot kerületekre osztó reformja miatt is. A tíz kerület közül bennünket a Dunántúli kerület érint, melybe Sopron, Vas, Zala, Komárom, Somogy, Győr, Fejér, Veszprém, Moson, Tolna, Baranya megye került Sopron székhellyel. Győr város a napóleoni háború idején 1809-ben megszállás alatt állt.

A XIX. század első felének közigazgatási helyzetéről Nagy Lajos és Fényes Elek munkáiból értesülünk. Nagy Lajos munkájában Győr szabad királyi város 14 472 lakosán kívül két várost, a 777 lakosú Hédervárt és az 1873 fős Szentmártont mint bencés várost említi. A községek népessége összesen 93 063 fő, kétezer lakosnál nagyobb falvai: Győrsziget 2700 lakossal és Tét 2558 lakossal (*Nagy*; 1828).

Fényes Elek a Nagy Lajosnál említett 3 városnak megadja a nemzetiségi megoszlását is. Győr szabad királyi várost magyar-német lakosságúnak, a másik két várost magyarnak jelöli (*Fényes*; 1836). Felsorolt 80 falut, melyekből 73 magyar, 3 német, 3 magyar-német vegyesen, egy pedig magyar-horvát nemzetiségű. Lakott pusztáinak száma 41. Győr vármegye népessége 1836-ban 84 380 magyar, 7412 német, 420 horvát, 2010 zsidó, összesen 94 224 fő. A települések száma járások szerint az alábbi: Tósziget és Csilizközi járásban: Hédervár város, 41 falu, 10 népes puszta; Sokoróaljai járás: 19 falu, 11 népes puszta; Pusztai járás: Szentmárton város, 20 falu és 20 népes puszta.

A Bach-korszakban, a szabadságharc leverése után, a magyar Kronlandot öt ún. Statthaltereii Abteilungra, azaz helytartósági területre és ezen belül megyékre osztották. A szabad királyi városokat, így Győrt is, a megyék alá rendelték, kivéve a kerületi székhelyeket.

lyeket. A Soproni kerületbe tartoztak az egyesített Győr-Moson megyén kívül Sopron, Baranya, Tolna, Somogy, Veszprém, Zala, Vas megyék. Az abszolutizmus alatt Csilizközt (Csallóköz) Komárom megyéhez csatolták.

Mint már említettük, Budapest és a törvényhatósági jogú városok mellett, az 1871. évi XVIII. tc. hozta létre a rendezett tanácsú város, a nagyközség (önálló jegyzőt tartó) és a közös jegyzőt tartó kisközség kategóriáját. Ettől kezdve minden terület a község hatósága alá tartozik. A rendi viszonyok korában a községek, illetve falvak vagyonszösségekből álltak (úrbéri vagy nemesi vagyonszösség). A község szervezeti beosztását először az 1876. évi XXII. tc. határozta meg. Azokat a városokat, melyek kis népességük miatt a törvényhatósági feladatokat ellátni nem tudták, az 1876. évi XX. tc. megfosztotta törvényhatósági joguktól.

A községi reform utáni vármegye közigazgatási szervezetéről az 1895. évi adatok alapján a következő információk tájékoztatnak. Megmaradt továbbra is a három járás, a Pusztai Gyórszentmárton székhellyel, amely városi jogállásának megszüntetésével nagyközség lett, a Sokoróaljai Tészentkút székhellyel és a Tósziget-Csilizközi járás Győr székhellyel. Három járásnak 92 992 lakosa volt, míg Győr törvényhatósági jogú városnak 22 795 fő, ami a vármegyében összesen 115 787 lakost jelentett.⁶

A trianoni békeszerződés értelmében az elcsatolt és a megmaradt Győr megye területi és népességi adatai 1920-ban a következőképpen alakult: megmaradt terület 1451 négyzetkilométer, lélekszám 131 400 fő, elszakított terület 83 négyzetkilométer (5,6%), lélekszám 4895 fő (5,3%). (Lásd a 3. táblát.)

A következő évtizedek – a vesztes első világháború után – döntő változást hoztak (1923. évi XXXV. tc.). A csonka Moson és Pozsony megyéket egyesítették Győr, Moson és Pozsony közigazgatásilag egyelőre egyesített (k.e.e.) vármegye elnevezéssel. 1918-ban a vármegyéből Komárom vármegyéhez csatoltak 7 községet, melyek 1920-ban Csehszlovákiához kerültek. Ezek, mint már említettük, Balony, Csiliznyárad, Csilizpatas, Csilizradvány, Kulcsod, Medve és Szap. Ezek már 1850 és 1860 között is Komárom vármegyéhez tartoztak.

A három járás helyett öt járásra osztották a kialakult megyét. A meglévő három mellett létrejött a rajkai és a magyaróvári járás. Magyaróvár rendezett tanácsú városi jogállását megtartotta. A vármegye népessége 1926-ban 194 231 fő volt. Az 1929. évi XXX. tc. 44. paragrafusa értelmében a rendezett tanácsú városok megyei városok lettek, így Mosonmagyaróvár is. A második világháború után az 526/1945. évi M.E. rendelet visszaállította a trianoni területen érvényben volt közigazgatási beosztást, a 4330/1945. M.E. rendelet pedig a vármegyék helyett a megye elnevezést vezeti be, amelynek keretében Győr-Moson-Pozsony k.e.e. vármegye elnevezése helyébe a Győr-Moson megye elnevezés került. Ekkor a megye négy járásra oszlott: Magyaróvári, Pannonhalmi, Sokoróaljai, Tósziget-Csilizközi járás. Mosonmagyaróvár megyei város lett. 21 nagyközség és 53 község volt a megyében. A megye területe 394 451 katasztrális hold, azaz 2270 négyzetkilométert tett ki.

⁶ A helynevek törzskönyvezése előtt 1896-ban Nagy-Écs-Mesterfa neve Écs-Mesterfa névre változott. Győr vármegye településeinek törzskönyvezésekor 1908-ban az alábbi névváltozások történtek (törzskönyvezett név–korábbi név): Alsóvámos–Vámos, Győrasszonyfa–Asszonyfa, Győrladamér–Ladamér, Gyórság–Ság, Gyórsóvényház–Sóvényház, Gyórszabadi–Szabadi, Gyórszemere–Szemere, Gyórszentiván–Szent-Iván, Győrújfalú–Újfalú, Győrzámoly–Zámoly, Ötvenyisziget–Kunsziget, Rábacsécsény–Csécsény, Rábczakapi–Kapi, Sokorópátka–Pátka, Támokréti–Réti, Tényőfalú–Tényő, Tét–Tét-Szentkút. 1909-ben a törzskönyvezés során a Veszprém megyétől idecsatolt települések közül Péterd neve Bakonypéterdre változott, majd 1913-tól Bakonypéterd lett.

1888-ban Böny és Rétalap Böny-Rétalap néven egyesült, 1888-tól nagyközség; 1896-ban Nagy-Écshegyhez csatolták Nagy-Écs-Mesterfa kisközséget; 1904-ben Győr városhoz csatolták Gyórsziget és Révfalupataház nagyközségeket; 1908-ban Rábapatonához csatolták Ikrényt, de 1950 után újból önálló; 1917-ben a Pozsony vármegyei Bős nagyközségtől Ásvány községhez csatoltak 42 katasztrális hold 109 négyszögöl lakatlan területet. 1928 és 1940 között a következő változások történtek: 1928-ban Kismórichida és Nagymórichida Mórichida néven egyesült, Szőgyét Kisbajcsához csatolták; 1934-ben Csanakfalu, Csanakhegy és Ménfő Ménfőcsanak néven egyesült nagyközség; Tényőfalu és Tényőhegy Tényő néven egyesült; 1934-ben új község alakult Töltéstava néven, a Pér községhez tartozó Söptér pusztá, Táplány pusztá, és Töltéstava pusztából (1947-ben itt jegyzői kirendeltség is működött); 1936-ban Nagyécsfalu és Nagyécshegy Écs néven, Ráró és Ásvány Ásványráró néven egyesült; 1940-ben Nyúlfa és Nyúlhegy Nyúl néven; Kisbarátfa és Kisbaráthegy Kisbarát néven, Nagybarátfa és Nagybaráthegy Nagybarát néven egyesültek.

Győr-Moson-Pozsony közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegye néven a trianoni béke után megszűnt Moson és Pozsony vármegyék Magyarországon maradt községeit és a Győr megyei községeket egy megyeszintű igazgatási egységbe helyezték. Öt járása lett a megyének. A rajkai járásból szolgabírói kirendeltséget létesítettek Bezenye és Rajka nagyközségek, valamint Dunakiliti, Feketeerdő, Oroszvár, Horvátjárfalu és Dunacsún községek részvételével. Az egykori rajkai járás 25 községét a mosonmagyaróvári járásba osztották be.

Moson nagyközséggel 1939-ben egyesült Magyaróvár, Mosonmagyaróvár néven. 1934-ben Mosondarnó és Zseli községek Darnózseli néven egyesültek. Halászi nagyközséghez pedig Arak kisközséget csatolták hozzá.

Új község alakult 1946-ban Mosonszentjános, Jessemajor és Ujszadamajor nevű külterületi lakotthelyekből Várbalog néven, továbbá 1949-ben Mosonszentpéter Császárrét és Gulyaállás nevű külterületi lakotthelyekből, és Mosonszolnok Rónafő pusztából Újrónafő néven.

1923 és 1944 között Győr-Moson és Pozsony k.e.e. vármegye majd 1945 és 1949 között Győr-Moson vármegye és Sopron vármegye két önálló megyei közigazgatási egység volt. Az 526/1945. sz. M.E. rendelet visszaállította a trianoni határnak megfelelő beosztást és megszüntette az ország átmeneti területgyarapodása következtében érvényes közigazgatási beosztást. A 4330/1945 BM rendelet alapján a megyék új elnevezést kaptak. Megmaradt Sopron vármegye, de Győr-Moson és Pozsony k.e.e. vármegye neve Győr-Moson vármegye névre változott.

3. tábla

A trianoni béke következtében Magyarországtól elszakított terület megoszlása

Megye, város	Összesen	Ebből:		Magyarországon maradt (négyzetkilométer)
		Ausztriához	Csehszlovákiához	
elcsatolt terület (négyzetkilométer)				
Győr vármegye	1480	-	83	1397
Győr tjv.	54	-	-	54
Moson vármegye	1989	1087	-	902
Sopron vármegye	3127	1341	-	1786
Sopron tvj.	129	-	-	129
<i>Együtt</i>	<i>6779</i>	<i>2428</i>	<i>83</i>	<i>4268</i>

Forrás: Az 1920. évi népszámlálás. Magyar Statisztikai Közlemények, Új sorozat 69. köt.

1947. október 15-én további terület- és népességcsökkenés érte a megye mosoni részét. 3137 fővel Csehszlovákiához (ma Szlovákia) csatolták Dunacsúny (688 fővel), Horvátjárfalu (647 fővel) és Oroszvár (1802 fővel) községeket. A három egykori megye területéből történt elcsatolást a 3. tábla mutatja.

Győr-Sopron megye

1950. március 16-i hatállyal az 1949. évi 4343/1949. (259). MT. sz. rendelet Győr-Moson és Sopron megyét egyesítette Győr-Sopron megye néven.

1950-ben a megyei beosztás módosítása és az első tanács törvény jelentette az első nagyobb közigazgatási változást az ország területi szerkezetében. A 25 megye összevonását 19 megyére a 4343/1949.(259). MT. rendelet szabályozta. A járási beosztást pedig a 144/1950. (V.20.) MT. sz. rendelet állapította meg.

Az 5201/11(II.1.) 1950. (II.12.) BM sz. végrehajtási utasítás, 1950. március 16-i hatállyal, elrendelte, hogy Győr-Sopron megye területe egyrészt Győr-Moson megye eddigi területét ölelje fel, ideértve Mosonmagyaróvár megyei várost is, másrészt – a Vas megyéhez csatolt Bük és Csepreg nagyközségek, valamint a bösi, horvátzsidányi, valamint nagygeresdi és sajtoskáli körjegyzőségekhez tartozó községek kivételével – Sopron megye eddigi területét, valamint Vas megyéből Kemenesszentpéter kisközséget foglalja magában. Székhelyéül pedig Győr megyei várost jelölte ki, s emellett Sopront is megyei városi ranggal ruházta fel. Győr-Sopron megye területe 410 340 hektár lett, népessége pedig 370 056 fő, így a népsűrűség 90,3 fő/négyzetkilométer. Az említett rendelet 1950-ben Sopron megyétől Vas megyéhez csatolt összesen 16 települést.

Vas megyéből Sopron megyéhez került egy község, Kemenesszentpéter, mely 1954-ben a megyétől Veszprém megyéhez került. Ugyancsak Veszprém megyéhez került 1954-ben Malomsok (Ómalomsok, Újmalomsok) Csikvánd, Gyarmat és Szerecseny. (Ez utóbbi három községet 1992-ben visszacsatolták.)

Módosult a megye településszerkezete a községegyesítések és -szétválások, a város-hoz csatolások és a külterület-átcsatolások során is. A Győr várost érintő változásokat a tanulmány végén, a tanulságok között foglaltam össze.

A megyében történt további változások: 1950-ben Sopron városhoz csatolták Sopronbánfalva nagyközséget, és Ágfalvától Görbehalom külterületet (453 fővel); Bágyog és Rábaszovát Bágyogszovát néven egyesültek; Pázmándfaluhoz csatolták Pázmándhegyet; Alsóvámos és Győrszabadi egyesült Vámoszabadi néven; Eszterháza (Fertőd) és Süttör egyesült Fertőd néven; Mosonszentjánoshoz csatolták Mosonszentpétert; Egyházásfaluhoz csatolták Keresztényt; Peresztoghoz csatolták Sopronszécsényt; Újkérhez csatolták Alszoport és Felsőport; Kajár és Kispéc Kajárpéc néven egyesült; 1951-ben Máriakálnokhoz került Halászitól Arak külterületi lakóhely (271 fővel); Rábaszentmihálytól Kisbabóthoz került Ánghely külterületi lakóhely (13 fővel); 1953-ban Sopronhoz került Balfól Balf-gyógyfürdő; 1966-ban Horvátkimle és Magyarkimle Kimle néven egyesült; 1969-ben Cikolasziget és Sérfenyősziget (1937-től benne Doborgasziget községgel) Dunasziget néven, Kisbarát és Nagybarát Győrújbarát néven egyesült; 1970-ben Mosonszentjános és Pusztasomorja Jánossomorja néven egyesült; 1973 és 1988 között Lébény és Mosonszentmiklós Lébénymiklós néven együtt alkotott községet; 1973 és 1990 között Rábacsécsény és Rábaszentmihály községek Rábaújfalun néven együtt alkotott községet; 1973 és 1990 között Kisfalud Mihályihoz tartozott; 1979 és 1991 között Farád község Csornához tartozott; 1985-ben Sopronhoz csatolták Balf, Beledhez csatolták Vica községet; Gönyü külterületéből megalakult Nagyszentjános község; 1992-ben Ravazd külterületéből megalakult Tarjánpuszta község; az 1888-ban egyesítéssel létrejött Bönyréta lap szétvált Böny és Réta lap községekre.

Az ország és Győr-Sopron megye közigazgatási szervezetében az 1990. évi LXI. törvény (Moson vármegye nevének visszaállítása), valamint a helyi önkormányzatok és szerveik megalakítására és a köztársasági megbízott intézményére vonatkozó 1991. évi XX. törvénycikk jelentette a döntő változást. További változást hozott a megyei közigazgatási hivatalok létrehozásáról szóló 1996. évi 191/1996 (XII.17.) sz. kormányrendelet.

Győr-Moson-Sopron megyében 2002. január 1-jén 175 területi közigazgatási egység volt, köztük Győr és Sopron megyei jogú város, hat város (Csorna, Fertőd, Kapuvár, Mosonmagyaróvár, Pannonhalma, Tét), hét nagyközség (Beled, Bősárkány, Fertőszentmiklós, Hegyeshalom, Jánossomorja, Lébény és Szany) és 160 község. A megye területe 408 870 hektár, népessége 2001. február 1-jén 434 870 fő volt.

ÁLTALÁNOSÍTHATÓ TANULSÁGOK

A megyéket érintő területi tagolás mellett a statisztika kisebb területi egységek összesítése útján is mindig törekedett az információkat vizsgálni. Ilyen kisebb egység volt a járás.

A járás (processus) fogalmat már a XI. században ismerték és használták, szolgabírói, alszolgabírói megnevezéssel. A XVI. századtól a járások már a központ településéről kapták nevüket. A vármegyékben, a török hódoltság utáni újjászervezés időszakában, több szolgabírói kerületre, processusra, azaz járásra oszlott. A járásokhoz tartozó községek beosztása már a XVIII. század folyamán rögzítődött, bár a járások elnevezése, a hozzájuk tartozó községek száma többször változott. A járások feladata a községek feletti elsőfokú hatáskör gyakorlása volt, az utasításokat 1950 előtt az alispántól kapták. 1950 után, a tanácsrendszer bevezetésével, a járások önálló területi egységekké (járási tanácscsá) váltak, a megyei tanácsok és a végrehajtó bizottságaik alárendeltségében működtek, emellett irányították a községi tanácsokat.

Térségi kapcsolatok

A megyék területét és így a járásokat is az 1343/1949(259). MT. sz. rendelet alapján 1950-től rendezték. Az 1971. évi tanács törvény értelmében a járási tanácsok megszűntek, bizonyos igazgatási funkciókat a járási hivatalok vettek át. Az 1970-es évek közepétől megkezdődött a városkörnyéki igazgatási rendszer kialakítása: az ún. „várostérségek” 1984. január 1-jétől vették át a területi igazgatás koordinálását.

A közigazgatás helyi szervezetrendszerében fontos változás volt a városkörnyék (nagyközségkörnyék) fogalmának és a vonzáskörzetükbe eső községek összefoglaló szervezetének a létrehozása 1990-ig. A rendszerváltozással azonban megszűnt a városkörnyéki szervezet és fokozatos statisztikai területi összefoglaló jelleggel kistérség elnevezést kaptak.

1984-től Győr-Sopron megyében is megszűntek a járások, helyükbe a városkörnyéki-nagyközségkörnyéki elnevezésű közigazgatási szervezet lépett. Csorna város városkörnyékének területe 71 751 hektár, népessége 42 414 fő; Győr megyei város városkörnyékének területe 112 303 hektár, népessége 194 951 fő; Kapuvár városkörnyékének területe 36 282 hektár, 27 427 fő; Mosonmagyaróvár városkörnyékének területe 93 152 hektár, népessége 71 108 fő, Sopron városkörnyékének területe pedig 87 734 hektár, népessége 94 087 fő.

Változást hozott az 1996. évi 191/1996. (XII. 17.) sz. Kormányrendelet, melyben a megyei közigazgatási hivatal lett a kormány új területi szerve. A területi szervezetben történt változások nyomán 2001-ben 2 megyei jogú város, 6 város, 7 nagyközség, 160 község, összesen 175 település volt a megyében.

A kistérségekkel kapcsolatban nem hagyhatunk figyelmen kívül egy olyan, az 1940-es években végzett jelentős tudományos kutatást, amely hasznos lehet mind a statisztikai kistérségek kialakításánál, mind a kistérségekből álló, erős kohézióra építő, regionális határok kialakításánál. Az egykori kutatást a napjainkban sokat idézett *Bibó István* vezette az Állam- és Jogtudományi Intézetben. A munkában részt vett *Erdei Ferenc* is. A publikáció *Bibó István és Mattyasovszky Jenő* szerkesztésében jelent meg Budapesten 1950-ben, Magyarország városhálózatának kiépítése címen (*Bibó–Mattyasovszky*; 1950).

A kutatás olyan városhálózat kialakítását tervezte meg, amelyben a kistérség községeiből a város egy nap alatt oda-, visszautazással elérhető távolságban fekszik. Város pedig az a település, amely az élet összes alapvető szolgáltatását nyújtani tudja. A falu, a község sem él egyedül, főként ha lakói szükségszerűen keresik más falvak, városok közösségét, mert ott van a templom, az iskola, az orvos, a posta, a kórház, a bolt, az áruház, a mozi, vagy ott találja megélhetését, ott keresi kenyerét, vagy ott van a rokonság, a barát. Így alakul ki a város és a táj kapcsolata, amely ősidők óta hol kisebb, hol nagyobb csoportját fűzi össze a falvaknak, s teremti meg a településegységek vonzáskörzetét, rajzolja ki a térképen azokat a falvakat, amelyek egy-egy nagyobb, jelentősebb település vonzáskörzetében élnek. Minél szervezettebb ez az együttélés által teremtett kapcsolat, annál jobban szolgálhatja a vonzáskörzetben élő emberek sorsát.

A községek, jegyzőségek

A községek szakszerű működése érdekében – osztrák mintára – már a kiegyezés után megkezdték a körjegyzőségek kialakítását. A községi igazgatási struktúra előkészítésében döntő szerepe volt a Statisztikai Hivatalnak. A jegyzőségi rendszer intézményét azonban csak 1886-ban vezették be. Az 1886. évi XXII. törvény 15. paragrafusának b) pontja úgy rendelkezik, hogy a kisközségek közös jegyzőt tartanak. Ennek feltételét 50 állandóan a községben megtelepedett családban – ami mintegy 300 lakosnak felelt meg – határozta meg. További kritérium volt, hogy legalább 19 községi választópolgár helyben lakjék. A nagyközség, tehát az önálló jegyzőt tartó község alsó népességszámát 1500 főben határozták meg. (E keretekre ma sincs tekintettel a községszervezés!)

A községek racionális működéséhez már a múlt század végén a népességi keretek mellett a területi minimumot is meghatározták. Ez 200-tól 2500 hektárnyi területet kívánt meg a községi keret feltételeként. A jegyzőségi székhelyek kijelölésében közrejátszottak az etnikai szempontok, de azok a szerepkörök is, amelyeket a falu a feudális viszonyok között betöltött: így a vásártartó helyek, a malmok, a plébániák, a nagyobb templomos helyek, az egykori uradalmi központok, szerepet játszott még a kijelölésben a megközelíthetőség, a centrális fekvés, különösen a kisközségek esetében. Egyes katolikus községekben a község annyira összeforrott az egyházközséggel, hogy annak ügyeit is a képviselőtestület intézte.

A kisközségek a történelem során mindig keresték a nagyobbakkal a kapcsolatot. Erre ösztönözte őket a nagyobb községek szerepköre, nagyobb piac, fejlettebb intézményháló-

zat, iskolák, kereskedelmi létesítmények stb. A községek között a közigazgatás is igyekezett minimalizálni a területi, népességi és intézményi tekintetben fennálló különbségeket. A második világháború előtti régi körjegyzői beosztás kiválóan példázza ezt a helyzetet. 1950-ben az eddig kismemizett kis falvak is önálló önkormányzatot kaptak. Hamar belátták azonban, hogy intézmények nélkül, főleg lakosság nélkül és hatáskör nélkül mit sem ér az önkormányzat, ha mindent magasabb szinten és nem a helyszínen döntenek el, illuzórikussá válik a községi önállóság.

A termelőszövetkezetek kibontakoztatásával ismét változtak a községek közötti erőviszonyok. Ahova a tsz-központ került, az a község jobban fejlődött, mint a tagközségek. A közigazgatás is megpróbálta megszervezni az egyre zavarosabbá váló községi struktúrát. 45 év alatt többet változott a községek igazgatási beosztása, mint azelőtt 80 év alatt. Mivel a kormányzat belátta, hogy minden községet nem tud ellátni intézményekkel és nem tud minden község részére önálló helyi igazgatást biztosítani, kijelölték a körzeti központokat. Elvileg a központoknak követniük kellett volna a piacvonzást, azaz úgy kellett volna szervezni a tanácsi beosztást, hogy az megfeleljen a községek természetes gazdasági vonzásának. A tényleges piac nélkül azonban csupán a hatalmi viszonyok befolyása erősödött meg és ennek függvényében változott a községi igazgatási struktúra is. A községi szakigazgatási beosztás 1950-től igen nagy változáson ment keresztül. 1980-ra már a községi tanácsi szervezet struktúrája kísértetiesen hasonlított a községek 1945 előtti jegyzőségi (körjegyzőségi) beosztásához. Anélkül, hogy a jegyzői beosztást optimálisnak tartanánk, meg kell állapítanunk, hogy a dunántúli aprófalvas megyékben csakis a jól kiválasztott, központi fekvésű, az érintett községek által könnyen elérhető szakigazgatási központokra épülhetett és épült az igazgatási struktúra.

A régiók

Magyarország csatlakozása az Európai Unióhoz napjainkra elkerülhetetlenné tette a régiós közigazgatási hálózat létrehozását. A kölcsönök és támogatások 2006-ra csak olyan régiós hálózat számára nyílnak meg, ahol a régió megválasztott képviselői döntenek a régió pénzeszközeiről.

A magyar regionális területi beosztás, a kistérségek merev megyei beosztását tükrözően, szigorúan követi a trianoni megyehatárokat. Ez, különösen az eddigiekből megállapíthatóan, Győr-Moson-Sopron megyénél okoz a politikusok számára is érzékelhető problémát. Győr ipari parkjában nyolc ország 81 vállalata telepedett le. Budapest után itt a legmagasabb a GDP értéke.

A Központi Statisztikai Hivatal már az országgyűlés által elfogadott területfejlesztésről szóló 1996. évi XXI. tv. előtt is közölt bizonyos „regionális” adatokat a (Dunántúl, Alföld, Észak és Budapest például az 1993., 1994., 1995. évi) Területi Statisztikai Évkönyvben.

A jelenlegi regionális beosztást az Országgyűlés 1998. március 18-i ülésén a következő hét régió szerint jelölte ki:

1. Nyugat-Dunántúli régió (Győr-Moson-Sopron, Vas és Zala megye határai között);
2. Közép-Dunántúli régió (Veszprém, Fejér és Komárom-Esztergom megyék határai között);
3. Dél-Dunántúli régió (Baranya, Somogy és Tolna megye határai között);
4. Észak-Magyarországi régió (Nógrád, Heves és Borsod-Abaúj-Zemplén megye határai között);

5. Közép-Magyarországi régió (Budapest és Pest megye határai között);
6. Dél-Alföldi régió (Bács-Kiskun, Csongrád és Békés megye határai között);
7. Észak-Alföldi régió (Jász-Nagykun-Szolnok, Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye határai között).

Szerző nem végzett vonzási, ellátottsági vizsgálatokat a régióhatárookra vonatkozóan, de szükségesnek látja annak figyelembevételét, hogy a régióhatárok a kistérségek (legalább a nagyobb városok) vonzáskörzetére épüljenek, és mozaikszerűen a kistérségek vonzáskörzete jelölje ki a régiós hovatartozást is. Ez a fajta szemlélet nyilvánvalóan több módosítást eredményezne még a mai régióhatárok terén is. A mai régióhatárok nem veszik mindig tekintetbe a városok vonzáskörzeteit ellátó övezeteit. Példa erre az a népi kezdeményezés, amely egyrészt Győr-Moson-Sopron megye egyes községeinek, másrészt Veszprém és Vas megye községeinek lakosságától indult el. Hasonló törekvést fedezhetünk fel. Mindezekről a kérdésekről a napi médiahírekből értesülhetünk.⁷

Az Európai Unió regionális térképe eltekintve az országhatároktól, tájilag-gazdaságilag összefüggő nagy területeket fed le (például Alpok-Adria régió) (Kovacsics; 1996). Számunkra követendő eljárás az lehet, hogy vagy szomszédainkkal egyeztetve törekszünk a nagyobb régiók kialakítására, vagy legalább a mai beszűkült megyékből úgy alakítunk ki kistérségeket, hogy azok a kistérségek tényleges vonzását kövessék. Mindkét megoldás szükségessé teszi a mai merev megyehatárok lebontását.

A régiók kialakítása olyan bonyolult, a trianoni határt is figyelembe vevő, urbanisztikai feladat, mely érinti a mai megyehatárokat, azon belül a város- és község-hálózatot, annak ellátottságát, közlekedési, földrajzi, termelési, infrastrukturális helyzetét, és egyben a térség etnikai viszonyait.

Nem hagyható figyelmen kívül, hogy a békeszerződés következményeképpen egyes városok szerepköre összezsugorodott. Az Unióba történő belépésünk során megvalósulhat, kiteljesedhet a nagyváros funkciója, amit elő fog segíteni a kormány által a kistérségek és a régiók számára biztosított fejlesztés. Más kérdés az, hogy az Európai Unióba történő belépésünk után a szomszédos államokkal létesülő kapcsolatokban mennyire veszik majd figyelembe a Trianonban megbontott kistérségi kapcsolatokat és az egykori megyehatárokat. Ez nyilvánvalóan nem csupán településföldrajzi kérdés. Megvalósulását a gazdasági, közlekedési és intézményi kapcsolatok mellett elősegítheti a többnemzetiségű táj értelmiségének a közös történelmi múltat feltáró munkája (Markó; 2002).

Területi statisztikai adatközlések

A bemutatott megyei történelmi demográfiai áttekintés azt a tanulságot is hordozza a területi statisztikusok számára, hogy a hosszú idősorok esetében külön sorban kellene feltüntetni Győr-Moson-Sopron megye demográfiai és mai területi statisztikai adatait: 1920-ig Moson, 1950-ig Győr és Sopron megye adatait. Ha pedig a valós helyzetet tükröző történelmi szemlélet valamilyen okból nem fogadható el, legalább lábjegyzetben kellene utalni arra, hogy a beolvadt megyék önállósága mikor és milyen okok következtében szűnt meg.

⁷ Lásd Bilecz E.: Ország régió, megyeország. *Népszabadság*. 2002. szeptember 5. és Szakítani akarnak a jászok. *Népszabadság*. 2002. július 24., Választások új megyében. *Népszabadság*. 2002. október 19.

A legtöbb városra, így Győr városára is igaz az a megállapítás, hogy népességnövekedésük alapvetően a szomszédos községek beolvasztásából származik. Ez a tény önmagában is szükségessé teszi, hogy az adatközlés során a városhoz csatolt községek (külterületek) népessége külön is felsorolásra kerüljön. A népességi statisztika törekedett erre, hiszen nem egy népszámlálás még számlálókörzeti adatokat is közölt. A területi statisztikában pedig nélkülözhetetlenek a városokhoz csatolt terület népességéről szóló számlálókörzeti adatok is. Ha valamilyen okból nem részletezhető a megszűnt település adata, lábjegyzetben mindenképpen utalni kellene a csatolt községekre (külterületekre).

A 4. táblában Győr város közigazgatási úton történt terület- és népességgyarapodását mutatjuk be.

4. tábla

Győr város növekedése terület és népesség hozzácsatolásával

A csatolt terület			A csatolás	
neve	nagysága (katasztrális hold)	népesség- száma (fő)	hatályba- lépésének idő- pontja (év, hó, nap)	elrendeléséről intézkedő jogszabály száma
A városhoz csatolt volt községek				
Győrsziget	569	5490	1904.	1904. évi XXXVII. tc.
Révfalupataház	1096	3064	1904.	
Pinnyéd	500	455	1950. IX. 6.	5203-7/1950/IX.6./BM sz. r.
Bácsa	954	1194	1966. X. 1.	NET 23/1966 (VIII.26. sz. határozat)
Gyirmót	1485	1206	1970. VII. 1.	NET 20/1970. (17. sz. határozat)
Győrszentiván	5271	6745	1970. VII. 1.	
Ménfőcsanak	1436	5009	1970. VII. 1.	
A városhoz más községtől csatolt külterületi lakotthelyek				
Kisbácsa (Bácsa községtől)	195	1260	1952. VII. 1.	11.7-1/1952 II/7. BM r.
Kismegyér, Likócs, Likócspuszta (Győrszentivántól)	3470	471	1954. IV. 1.	111.7-3/5/1954. M.T. r.
Hecsepuszta (Győrszentivántól)	92	213	1959. XII. 31.	NET 204/1959 sz. határozat
Galántai út (egy része) Sárvai úti gátórház, Vízügyi Igazgatóság la- kóháza (Vámoszabaditól)	19	32	1960. IX. 1.	NET 165/1960 sz. határozat
Galántai út (egy része) (Vámoszabaditól)	20	41	1965. IX. 2.	NET 14/1965 sz. határozat
Sárápuszta (Vámoszabaditól)	217	176	1967. I. 1.	NET 35/1966 sz. határozat

A közigazgatási helynevek

A közigazgatás területi szerveire vonatkozó elemzésünk során Győr-Moson-Sopron megyére vonatkozóan feltártuk a helynevekkel kapcsolatos problémákat is. Mindennapi életünkben hajlamosak vagyunk ezt a kérdést elhanyagolni, pedig nemcsak az egyén elnevezését kell nagy gonddal kezelni, hanem fontos a közösség, a településre vonatkozó név pontosítása is.

Az elpusztult városok és falvak, az egykori települések nevének, történetének a megőrkítése, múltjuk feltárása történelmi örökségünk része. Nem túlzás, ha azt állítom,

hogyan az elpusztult helynevekből összerakhatjuk ezeréves település- és népességtörténetünket. A mai országhatáron belüli területen a XVIII. század első évtizedéig ezernél több lehetett az elpusztult települések száma. Egyedül Baranya megyében 278 falu pusztult el, tűnt el a török idők alatt, de legfőképpen a felszabadító háborúk során. E települések egykori helyét meg tudjuk határozni, meg tudjuk állapítani, hogy melyik mai községek határában állott az egykori település. Így elvileg nincs akadálya annak, hogy emléktáblával jelöljük meg az elpusztult falu nevét. A régi településnév megőrkítése véleményem szerint erősítené a község vagy város népének összetartozását, a szülőföld szeretetét, a helyesen értelmezett lokálpatriotizmust.

A helynevek rendezésének a szükségessége az 1896. évi millennium alkalmával merült fel. Sok volt az azonos nevű helynév (Szentistván, Szentlászló stb.), ami nemcsak a levelezés, a postai érintkezés során és a hivatalos kapcsolatokban okozott gondot, de a földrajztudományt, a térképészetet és a nyelvtudományt is érintette. Ekkor alkotta meg az Országgyűlés az 1898. évi IV. tc-t a község- és egyéb helynevekről (*Magyar Törvénytar* 1899. 19–20. old.), mely elrendelte a teljes magyar helynévállomány felülvizsgálatát, és levéltárosokból, történészekből, demográfusokból, nyelvészekből, közigazgatási szakértőkből létrehozta az Országos Községi Törzskönyvbizottságot. (A törvény 4.§-a szól a Központi Statisztikai Hivatal által szerkesztendő állandó törzskönyvről, melynek vezetésében a Hivatal az Országos Törzskönyvbizottság támogatása.) Ez a testület tett javaslatot a belügyminiszternek a városok, községek neveinek rendelettel történő hiteles elnevezésére. Az országos helynévrendezés után sem szűnt meg a bizottság ténykedése, hiszen új községek alakultak, községek kerültek a városhoz, vagy az összeépült községek egybeolvadtak, és ilyenkor szükség volt a szakértő testület közreműködésére. A bizottság egészen 1954-ig működött. Megszűnése azért következett be, mert élő személyekre kívánták egyes községek nevét felcserélni (például *Rákosi Mátyás*, *Gerő Ernő* stb.), s ehhez a tudótestület nem kívánt hozzájárulni. Például Eszterházát átkeresztelték volna Gerőfalvára, Mátyásdomb, Rákosi Mátyásról elnevezve, Fejér megyében ma is létezik.

A földnyilvántartás és a térképészet igényeinek a kielégítésére egy évtizeddel később a Földművelésügyi Minisztériumban (FM, később FVM) létrehozták a Földrajzinév-bizottságot, amely névadási, névváltoztatási ügyekben véleményt nyilvánít. A helynevek gondozásának a feladatát azonban nem rendezték jogszabályban. Nincs megoldva a történeti nevek gondozásának a kérdése, sem a községi névtáblákkal kapcsolatos helynévkérdés. Új problémát vetnek fel a nemzetiségek által használt elnevezések. Gondot jelent a városok által „elnyelt” községnevek és a nagyobb külterületi lakotthelyek elnevezésének, ezek megőrzésének, egyáltalán a magyar helynévkincsünknek mint kulturális örökség gondozásának az ügye.

A külterületi lakotthelyek elnevezésének problémái

1898 és 1912 között csupán a város- és községnevek rendeleti úton történő megállapítását végezték. A városok és községek határában levő lakotthelyek közül csak a kiemelt jelentőséggel, idegenforgalmi nevezetességgel rendelkező, közlekedési csomóponton, országos jelentőségű létesítmény helyén elhelyezkedő egykori lakotthelyek törzskönyvezése történt meg. A kérdést talán jobban megvilágítja, ha néhány külterületi név kapcsán mutatjuk be a problémát. Törzskönyvezhetőnek, tehát megőrkítendőnek ítélte a Törzs-

könyvbizottság az Örkényhez tartozó Várady-telep nevét, mely korábban Zsírospusztá néven szerepelt. Törzskönyvezett névként kívánták nyilvántartani a Pest megyei Kerepes községhez tartozó Korona-telep, Holland-telep, Széphegy-telep és Zsófia-telep neveket. Ma már egyiket sem találjuk meg a Helységnévtárakban, nyilván belterületekké váltak. A Sopronhoz tartozó Sopronpuszta (ahol a vasfüggönyt szétvágják), méltó lenne a megörökítésre. Több külterületi név politikai változások miatt változott meg. Így a Tanácsköztársaság ideje alatt változtatták meg a Soroksár községhez tartozó Soroksárpéteri (Pestszentimre) nevét Marxfalvára. Ugyanezen időszak alatt változtatták az 1897-ben Soroksárhoz tartozott Gubacs külterületből alakult Erzsébetfalva község nevét Leninváros névre. A Tököl községhez tartozott Horthy-liget nevet 1946-ban változtatták Szilágyi-telep névre. Az elmondottak rávilágítanak arra, hogy időszerű volna legalább a népességszámukat tekintve jelentősebb a 100 lakosnál népesebb külterületek neveit a kataszteri elnevezésekkel egyidejűleg felülvizsgálni és érvényesíteni a város- és községrendezési, az igazgatási, a postai kézbesítési, a statisztikai számlálókörzeti szempontokat is.

Nem nevezhető tudományosnak az a gyakorlat, amely a mindenkori jegyző vagy polgármester emlékezetére bízta a lakotthelyek elnevezését, megoldhatatlan, azonosítási problémát okozva a népszámlálásnak, a választással összefüggő munkának, az urbanisztikának.

A kifejtettek alapján megállapítható, hogy a helynevek gondozása napjainkban megoldatlan. A megszűnt, beolvadt, egymással összezsugorított és egy községet alkotó települések és az elpusztult települések ügye központi intézkedést igényel. Minden igazgatási ág érintett e témakörben, de legfőképpen a Belügyminisztérium és a Központi Statisztikai Hivatal. Utóbbi a hivatalos helységnévtárakat és a történeti statisztikai helységnévtárakat is szerkeszti. E két szerv munkáját támogathatná az 1954-ben megszüntetett Országos Helynévbizottság tudós nyelvész, levéltáros, urbanista, demográfus és más, gyakorlati szakemberek közreműködésével, annak érdekében, hogy az ország helynevei valóban nemzeti kulturális örökségünk részei legyenek, és hogy a nevek a területrendezési tervekben is megjelenjenek.

*

Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy a helynevekre vonatkozó nyilvántartás *alapnyilvántartás*, amit ugyanúgy kellene gondozni, mint a népesség-, a lakcím-, vagy a teleknyilvántartást, vagy más igazgatási célú nyilvántartásokat. Amíg azonban az előbbieket csak igazgatási célokat szolgálnak, a helynévnyilvántartás fontos információkat hordoz a nemzet sőt a nemzetiségi tudat szempontjából is.

A történeti statisztikai helységnévtár tanulságai kapcsán szükségesnek tartom kiemelni a települések első említésének az idejét. Ez az adat – ha megismerhető – alkalmas arra, hogy jelentős közösségformáló tényező legyen. Ugyanilyen szerepet tölthetne be az elpusztult vagy megszűnt falunév névtáblával történő megörökítése. Az én szóhasználatomban ezek temetetlen falvak. Az ünnepélyes névtábla elhelyezésekor a falu egykori lakóira emlékezhetne a mai község közössége.

IRODALOM

ACSÁDY I. (1896): Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában 1720/21. *Magyar Statisztikai Közlemények*, Új Folyam XII. Budapest.

- BAK B. (szerk.) (2000): *Magyarország Történeti Helységnévtára, Győr megye 1773–1808*. KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat, Budapest. 189 old.
- BÉL M. (1777): *Compendium Hungariae Geographicum Posonii et Cassoviae*. Editio Tertia.
- BIBÓ I. – MATTYASOVSKY J. (szerk.) (1950): *Magyarország városhálózatának kiépítése*. Budapest.
- BODOR, A. DR. (1933): Keleti Károly és a falu-kutatás. *Magyar Statisztikai Szemle*, XI. évf. 11. sz. 897–899. old.
- CSÁNKI D.–FEKETE NAGY A. (1894): *Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában*. Magyar Tudományos Akadémia Kiadó, II. köt. Budapest.
- FEHÉR I. (szerk.) (1874): *Győr megye és város egyetemes leírása*. Győr városa. Budapest.
- FELHŐ I. (1970): *Magyarország birtokviszonyai Mária Terézia korában*. Magyar Országos Levéltár. Budapest.
- FÉNYES E. (1836): *Magyar országnak, s' a' hozzá kapcsolt Tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben*. 1–6. köt. Trattner Károly ny. Pesten.
- GECSÉNYI L. (1978): Győr megye gazdasági-társadalmi helyzetének néhány kérdése a XVII–XVIII. század fordulóján. Arabona Évkönyv 19–20. köt. Győr.
- GYÖRFFY GY. (1985): *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*. II. köt. Akadémiai Kiadó, Budapest. 133. old.
- GYÖRFFY GY. (1987): *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*. III. köt. Akadémiai Kiadó, Budapest. 564–571. old.
- JURJEVICH J. (1825): *Theoria Statisticae Zagrabiae*. Kézirat.
- KÍGYÓSI A. (1998): A magyarországi helységnévtárak története. *Statisztikai Szemle*, 76. évf. 12. sz. 1028–1042. old.
- KOVACSICS J. (1955): A területszervezés kérdései. *Allam és igazgatás*. 1. sz.
- KOVACSICS J. (1977): A közigazgatás statisztikája és organometriája. Tankönyvkiadó. Budapest.
- KOVACSICS J. (1996): A határokon átnyúló régió szerepe a pusztuló falvakban. *Demográfia*, 39. évf. 4. sz. 291–332. old.
- KOVACSICS J. (2001): Nemzeti kulturális örökségünk a helységnév. *Falu, város, régió*, 44. évf. 5. sz. 3–5. old.
- KOVACSICS J. (szerk.) (1997): *Magyarország történeti demográfiája (896–1995)*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- LENGYEL A. (1944): *Pusztult falvak, eltűnt helynevek Győr megyében (1000–1711)*. Győr városa. Győr.
- Lexicon universorum regni Hungariae. Locorum populosorum anno 1773. officiose coniectum*, Budapestini, 1920. Kézirat. (Magyarország helységeinek 1773-ban készült hivatalos összeírása, Budapest. 1920.)
- NAGY, L. (1828): *Notitiae politico-geographico statisticae inlyti Regni Hungariae*. Tom 1., 2. Buda.
- MAJOR P. (1878): *Moson megye monographiája*. Nyomatott Cseh Sándornál. Magyaróvár.
- MARKÓ P. (2002): A nemzeti identitás és az Alpok-Adria Munkaközösség szerepe az egységesülő Európában. *Vasi Szemle*, VI. évf. 4. sz. 428–430. old.
- ORLICSEK J. (1964): A Központi Statisztikai Hivatal helységnévtár-szerkesztő tevékenysége. *Statisztikai Szemle*, 42. évf. 6. sz. 519–530. old.
- THIRRING G. (1931): Sopron népességének fejlődése és összetétele. *Magyar Statisztikai Szemle*, 7. évf. 5. sz. 407–453. old.
- THIRRING G. (1939): *Sopron városa a 18. században*. Sopron sz. kir. város kiadása. Sopron.

SUMMARY

The study gives an overview on the Historical Statistical Local Register, about 19 counties of Hungary, published by the Hungarian Central Statistical Office based on the Győr – Sopron – Moson county volume. The author follows the development of the regional, population and administrative relations of the county from the Árpád-period till now. It especially stresses the introduction of the county Moson (cancelled after Trianon) and of the county of Sopron being independent until 1950. The paper also presents the ethnical division of the villages later annexed to Austria and Czechoslovakia. Following the introduction of the formation of the Győr – Moson – Sopron county the study summarises those conclusions which can cause misunderstandings in the statistical publications because of regional annexations, village unifications.

The final part of the paper deals with the addressing of territories such as the ethnical names and the problems of the future recording of the memory of the villages destroyed during the Turkish occupation. It states that the administration of place-names' records gains importance both in practical and scientific aspects.